

М.: ИНИОН, 1992. 293 с.

7. Бэбб, Ф. Общие принципы цивилизационной компаративистики // Сравнительное изучение цивилизаций: хрестоматия. М.: Аспект Пресс, 1998. С. 276-279.

8. Вітер І. І. Цивілізаційна парадигма у сучасній глобалістиці // Діалог цивілізацій: роль і місце латентних структур в управлінні світом: Матер. Третьої Всесвіт. Конф. Київ, 28 трав. 2004 р. К.: МАУП, 2005. С.132-136.

Артёмова Тетяна Іванівна

*д.е.н., доцент, головний науковий співробітник
відділу економічної теорії ДУ «Інститут економіки та
прогнозування НАН України»*

КЛАСИЧНА НАУКОВА СПАДЩИНА ЯК ДЖЕРЕЛО МОДЕРНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІЧНОЇ ТЕОРІЇ І СУСПІЛЬСТВА

Проблеми модернізації національної економіки, перетворення відносин власності, підвищення добробуту населення залишаються актуальним порядком денним для України. Їх успішне вирішення можливе на шляхах формування адекватної концепції економічної політики, а в більш широкому контексті – осмислення і вибору моделі загального державного облаштування з урахуванням світового досвіду трансформації системи ринкового господарювання на рубежі XX-XXI століть. Узагальнення такого досвіду, в свою чергу, вимагає нових теоретичних підходів, формування нового економічного мислення.

Становлення інформаційного суспільства з підґрунтям у формі мережевої економіки ознаменувало початок глобальної ціннісної модифікації системи економічних відносин і законів. Феномен економічної перехідності актуалізував потребу соціально-економічного осмислення теорії відносності. Адекватною відповіддю на вказаний запит є формування релятивістської економічної теорії, здатної відобразити генезис та історичні долі свого об'єкта як складного «подієвого» утворення в єдиній просторово-часовій системі координат, що

Фундаментальна економічна теорія в структурі економічного знання: проблеми та виклики сучасності

містить передумови і можливості багаторівневого вибору суб'єктів в імовірнісному діапазоні від абсолютної випадковості до жорсткої детермінації. Логіку серединного шляху як русло, що пролягає між двома граничними підходами, кожний з яких символізує відчуження, покликана сьогодні сформувати політична економія за допомогою теорії економічної цінності.

Економічна наука за своєю природою є релятивістською – відносною, просторово-часовою. Так, вже в працях Аристотеля була виявлена найпростіша універсальна формула економічного відношення обміну. Обмін товарами як джерело накопичення грошового багатства протягом трьох століть досліджували і звеличували представники меркантильної школи. При цьому меркантилізм традиційно характеризують як ненаукову (непослідовно наукову) економічну систему саме внаслідок її сподівання на всемогутність товарно-грошового обміну.

Втім, меркантильна система парадоксальна. Без перебільшення можна сказати, що за своїм змістом вона є передоднем, передбаченням релятивістської економічної науки. Про це свідчить логіка відповідних економічних трактатів, зокрема, робіт А. Серра [2] та інших авторів. Однак, положення про те, що меркантильна теорія є ненауковою (як і те, що Аристотеля лише умовно можна називати першим економістом) не позбавлене підстави. Адже вся досмітіанська економічна думка постає «історично сліпою», не просвіченою світлом вартості – економічної цінності. Саме відносини вартості як сутнісне твердження непорушності суспільного господарського буття є формоутворювальними для будь-якої галузі знання; вони інституціоналізують науку як одну з форм суспільної свідомості, а, отже, і наукову картину світу, в цілому. Бо за своїм предметом наукове знання є знанням про буття, говорить Аристотель [1, с.175].

На відміну від усієї сукупності наук, які в теоретичній (раціональній) частини лише побічно (неявно) ідентифікуються вартісними (ціннісними) відносинами, економічна теорія з часів Адама Сміта зазначені відносини має в якості свого безпосереднього предмета – центральної проблеми. Відносини вартості є невичерпним джерелом життєвої сили і мудрості економічної теорії, внутрішнім занепокоєнням її чистої форми,

потаємним засобом діяльно-трудового відновлення миру, що передує звільненню «природи, що творить» (*natura naturans*) від оков «природи створеної» (*natura naturata*).

Адекватним методологічним прийомом, розгортання якого служить основою для комплексного дослідження відносин економічної цінності, а разом з тим і позитивно релятивістської економічної науки, є смітіанська дихотомія праці витраченої і праці купованої. Багатством суспільства є сукупність корисних речей, з одного боку, створених власною працею народу, з іншого – отриманих через взаємовигідний товарний обмін, пропорції якого також обумовлені витратами праці, зазначає А. Сміт. Таким чином, «праця є єдиним загальним, так само як і єдиним точним мірилом вартості, або єдиною мірою, за допомогою якої ми можемо порівнювати між собою вартості різних товарів в усі часи і в усіх місцях» [3, с.43]. Разом з тим поділ продуктивної праці на працю витрачену і працю куповану при зовнішньому (формальному) підході проявляється у співіснуванні в «Багатстві народів» не одного, а, як найменше, чотирьох різних тлумачень феномена економічної цінності: трудового обґрунтування вартості; підходу, відповідно з яким економічна цінність визначається кількістю «купленої» праці в обмін на товар; концепції витрат виробництва («адитивної теорії вартості»), коли трьома джерелами економічної цінності визнаються заробітна плата, прибуток і рента; тлумачення з позицій тягара праці, при якому вартість обумовлюється «тією часткою дозвілля, свободи і спокою», якою жертвує працівник.

З приводу «мирного співіснування» під одним дахом всіх цих підходів в економічній науці велося чимало дискусій. Економісти наступних поколінь за основу своїх концепцій брали певний елемент смітіанської системи, відкидаючи все інше. Внаслідок цього «Багатство народів» виглядає як сукупність різнорідних логічних концепцій. Про книгу Сміта як «неозорий хаос» говорив, зокрема, Ж-Б.Сей. К. Маркс і Ф. Енгельс, намагаючись пояснити зазначений феномен, характеризують епоху Сміта як «дитинство» політичної економії. Однак існує й інша позиція, відповідно до якої роботі Сміта притаманна методологічна гармонія і узгодженість. Поділяючи зазначену точку зору, ми схильні до більш певних висновків: з позицій

рефлексії ціннісних відносин як буття економічного простору-часу суперечливість методології А. Сміта виявляється уявною. Більш того, за допомогою методологічної дихотомії праці витраченої (буття економічного часу, втіленого в вартості) і праці купованої (буття економічного простору, втіленого в граничній корисності) закладаються основи позитивно релятивістської теорії економічної цінності як інституційної економічної теорії в широкому сенсі.

З точки зору такого підходу методологія Сміта гармонійно відображає трансцендентну сутність троїстої єдності граничної корисності, вартості і ціни, коли буття часу втілюється в бутті економічного простору; буття простору відображається в бутті економічного часу. Кордон же цих взаємних переходів демонструє феномен «перетікання», де породжується і бере початок все: час, простір та їх численні перетворені економічні форми (інститути). У цьому полягає актуальність класичної економічної спадщини. Всі наступні покоління економістів ведуть незримий діалог з Адамом Смітом, однак результативність такого діалогу обумовлена його ціннісною складовою.

Втім, проблема вартості сьогодні не є центром тяжіння для офіційної економічної теорії. З другої половини ХХ століття в західній економічній науці теорія вартості остаточно втратила актуальність. Після революційних ринкових перетворень і глибокої соціально-економічної кризи на пострадянському науковому просторі також дуже рідко згадують про трудову теорію вартості. Однак зневага ціннісними відносинами не є приватною справою економічної науки і не належать до сфери суто умоглядного характеру. Через навчальні курси і принципи формування економічної політики вона безперервно «перетікає» до реального господарського середовища, відтворюється в поведінці економічних суб'єктів. Деформація ціннісних поглядів порушує засади загальної економічної рівноваги і сталою розвитку господарської системи внаслідок модифікації механізмів ринкового ціноутворення, інструментального ставлення до ціни як знаряддя реалізації корисливих цілей економічних суб'єктів.

Проте, ціннісна методологія сьогодні не зникла і не девальвувала. Методологічна спадкоємність зі спадщиною класичної політичної економії спостерігається в працях А. Маршалла, Й. Шумпетера, Ф. Найта, Дж. Кейнса, П. Сраффи, Дж. Робінсон, Дж. Гелбрейта, інших авторів. Незважаючи на те, що ідеї, підходи, концепції цих учених в межах офіційної маржинальної доктрини розглядаються як доповнення до теоретичної конструкції неокласичного синтезу, саме вони забезпечували справді наукові дослідження і творчі «прориви» в економічній теорії протягом ХХ століття. У 1960-і рр. в надрах логіки серединного шляху сформувалася нова модель економічної рівноваги, що є актуальною для інформаційно-мережевої економіки. Логіко-історичний процес формоутворення економічної цінності як процес «розгортання історії в сучасність» можна вважати серцевиною теорії перехідної економіки і процесуальності взагалі. Відтворюючи і аналізуючи перетворені економічні форми, економічна теорія здатна сформулювати передумови нового світорозуміння і світоустрою.

Список використаних джерел

1. *Аристотель* Никомахова етика // Аристотель Сочинения: В 4-х тт. – Т.4. – М.: Мысль, 1983.
2. *Серра А.* Краткий трактат «О средствах снабдить в изобилии золотом и серебром королевства, лишённые рудников драгоценных металлов» // Меркантилизм. Сборник / Под ред. И. С. Плотникова. – Л.: Соцэкгиз, 1935.
3. *Смит А.* Исследование о природе и причинах богатства народов. – М.: Соцэкгиз, 1962.